

Hollán Miklós

KÖZIGAZGATÁSI BÜNTETŐJOG ÉS ALAPJOGI GARANCIÁK: A *NULLUM CRIMEN ET NULLA POENA SINE LEGE* ELV HATÓKÖRE ÉS VÉDELMI SZINTJE

*Administrative Criminal Law and Fundamental Rights Guarantees:
The Scope and Level of the Legality Principle*

Dr. Hollán Miklós PhD, egyetemi docens, Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészettudományi Kar, tudományos főmunkatárs, Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet, hollan.miklos@uni-nke.hu

A tanulmány azt vizsgálja, hogy a nullum crimen et nulla poena sine lege alapelv miképpen érvényesül a közigazgatási szankciók tekintetében. A szerző áttekinti az Európai Emberi Jogi Bíróság, az Európai Unió Bírósága, illetve az Alkotmánybíróság válogatott döntéseit. Különös figyelmet fordít a 30/2014. (IX. 30.) AB határozatra, amely lényeges fordulatot hozott az ítélkezési gyakorlatban. A testület ugyanis ebben a döntésében kifejezetten kiterjesztette az Alaptörvény XXVIII. cikk (4) bekezdésében biztosított garancia hatályát a közigazgatási szankciókra, miközben azonban annak védelmi szintjét ezekre nézve lecsökkentette a klasszikus büntetőjoghoz képest.

KULCSSZAVAK:

Alkotmánybíróság, Emberi Jogok Európai Bírósága, Európai Unió Bírósága, közigazgatási szankciók, versenyjog

The study analyses whether and how application of the legality principle (nullum crimen et nulla poena sine lege) is realised concerning administrative sanctions. The author reviews selected decisions of the European Court of Human Rights, the Court of Justice of the European Union and the Constitutional Court of Hungary. The study focuses on Decision No. 30/2014 (IX. 30.) of the Constitutional Court of Hungary which brought a significant turn in the case law.

The Constitutional Court explicitly extended the scope of the fundamental rights guarantee enshrined in Article XXVIII, Paragraph (4) of the Basic Law of Hungary to administrative sanctions, but at the same time reduced the level of protection as compared to the level provided for the 'hard core' of criminal law.

KEYWORDS:

Constitutional Court, European Court of Human Rights, Court of Justice of the European Union, administrative sanctions, competition law

1. BEVEZETÉS

A kihágási büntetőjog és a szabálysértési jog egész történetét végigkíséri a (büntetőjogi) garanciák érvényesülésének (pontosabban gyakorta inkább hiányának) a problematikája.¹ Ugyanez megjelenik akkor is, ha a különböző alapjogi garanciák alkalmazhatóságát a közigazgatási szankciók tekintetében vizsgáljuk. Ebben az utóbbi vonatkozásban a (talán) legizgalmasabb kérdéskört a *nullum crimen et nulla poena sine lege* alapelvvel² kapcsolatos kérdések elemzése jelenti.³ Tanulmányomban alapjog-dogmatikai elemzés keretében áttekintem az Európai Emberi Jogi Bíróság, az Európai Unió Bírósága, illetve az Alkotmánybíróság válogatott döntéseit, különös figyelmet fordítva a 30/2014. (IX. 30.) AB határozatra, amely az utóbbi testület ítélkezési gyakorlatában a közigazgatási büntető szankciók vonatkozásában lényeges fordulatot hozott.⁴

2. EJEB

Az Emberi Jogok Európai Egyezménye (EJEE) szerint „senkit sem szabad elítélni olyan cselekményért vagy mulasztásért, amely elkövetése idején a hazai vagy nemzetközi jog alapján nem volt bűncselekmény. Ugyancsak nem lehet a bűncselekmény elkövetése idején alkalmazható büntetésnél súlyosabb büntetést kiszabni.”⁵

Az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) a büntetés fogalmát önállóan értelmezi,⁶ így egy szankció akkor is az EJEE 7. cikk 1. bekezdésének védelmi körébe tartozik, ha azt a nemzeti jog nem sorolja ebbe a kategóriába vagy akár büntetőjogba sem.

¹ Király Tibor: A szabálysértések. *Állam- és Igazgatás*, (1955), 9. 549–555.; illetve Nagy Marianna: Quo vadis domine? Elmélkedés a szabálysértések helyéről a 2012. évi szabálysértési törvény kapcsán. *Jogtudományi Közlöny*, (2012), 5. 217–226.

² Az alapelv európai vonatkozásaira lásd: Mikhel Timmerman: *Legality in Europe: on the principle 'nullum crimen, nulla poena sine lege' in EU law and under the ECHR*. Antwerp, Intersentia, 2018. Első és mindmáig legátfogóbb elemzésként a hazai szakirodalomban lásd: Nagy Ferenc: A nullum crimen sine lege, és a nulla poena sine lege alapelvről. *Magyar Jog*, (1995), 5. 257–270.

³ Juhász Miklós: Kriminális versenyjog? – gondolatok az emberi jogok és a versenyjog kapcsolatáról. *Magyar Jog*, (2013), 9. 515–524. 519.

⁴ A határozat több alapjogot is érintő (átfogó) elemzésére lásd pl.: Bak László: Alkotmányos versenyjog – a versenyfelületesi eljárás az Alkotmánybíróság fókuszában. *Versenytitűkőr*, 10. (2014), 2. 52–60.; Szilágyi Pál: Az Alkotmánybíróság határozata kartellügyben. *Jogesetek Magyarazata*, 6. (2015), 2. 17–21.; Kopácsi István: Versenyfelületesi eljárásban biztosított alapjogi garanciák az Alkotmánybíróság döntései tükrében. *Versenytitűkőr*, 11. (2015), 2. 13–21.; illetve Kopácsi István: Alaptörvényben biztosított jogok használata a versenyjog tükrében. In Miskolczi Bodnár Péter (szerk.): *XI. Jogász Doktoranduszok Országos Szakmai Találkozója 2016*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem, 2018. 42–50.

⁵ Emberi Jogok Európai Egyezménye 7. cikk.

⁶ *Welch v. the United Kingdom*, Judgement of 9 February 1995, Series A, no. 307, § 27. Elemzésére lásd Gellér Balázs: A „büntetés” fogalma az emberi jogok és alapvető szabadságjogok védelméről szóló Egyezmény 7. cikkének 1. bekezdésében. *Magyar Jog*, (1992), 2. 105–107.; illetve Hollán Miklós: *A büntetőjog-ellenes cselekményből eredő vagyon elkobzása. Szankció a büntetőjog és a jogállamiság határán*. Doktori értekezés. Szeged, 2006. 150–167.

Az EJEE 7. cikk 1. bekezdés alkalmazási körébe tartozott egy olyan közigazgatási szankció (100%-os mértékű építési bírság) alkalmazása is, amelyet a nemzeti jog szerinti bűncselekménynek nem minősülő cselekmény miatt szabtak ki. Az EJEB ebben a vonatkozásban figyelembe vette, hogy a szankció célja nem a sérelem pénzügyi kompenzációja volt, hanem lényegében az elkövetők megbüntetésére irányult az építésügyi szabályok megsértésének megelőzése érdekében. A jogkövetkezmény tehát megelőző és büntető funkciót is ellátott, amely utóbbi rendszerint a büntetőjogi büntetések megkülönböztető eleme. Az EJEB döntésében a ténylegesen kiszabott szankció súlya (a panaszosra kiszabott bírság összege) is közrehatott. Az EJEB nem tartotta viszont meghatározónak azt, hogy a szankciót a fizetés elmulasztása esetén nem lehetett börtönbüntetéssé alakítani, illetve azt objektív alapon a kérelmező társaság ellen alkalmazták anélkül, hogy bűncselekmény szándékának vagy gondatlanságának bizonyítására lett volna szükség. A kérelmező panasza egyébként arra irányult, hogy a törvényi szabályozás ellenére nem volt előre látható, hogy a szankció olyan esetekben is alkalmazható-e, amikor az építménynek nem volt káros hatása a tájképre. Az EJEB szerint azonban e kérdés (igenlő) megítélése a panaszos számára a nemzeti bíróságok közzétett gyakorlata alapján észszerűen előre látható volt.⁷

A rendelkezés alkalmazási köre azonban nem korlátlan, abba nem tartozik bele például egy adókedvezmény elvesztése. Ennek megítélésénél az EJEB kifejezetten az Engel-ügyben az EJEE 6. cikk 1. bekezdése tekintetében kidolgozott kritériumokat⁸ alkalmazta a 7. cikk tekintetében is. Az első alapján megállapította, hogy a szankció nemzeti kategorizálása pénzügyi jogi volt, nem pedig büntetőjogi. A második kritérium körében az EJEB szerint nem vonható le olyan következtetés, hogy az adókedvezmény elvesztése megelőző és megtorló célt követő előírás alapján alapult volna. Egyszerűen ugyanis arról volt szó, hogy egy olyan árukereskedőtől vonták vissza egy kedvezményes adózási konstrukció előnyeit, aki nem tartotta tiszteletben annak feltételeit. A harmadik feltétel körében figyelembe vették, hogy a panaszos által megfizetendő összegek jelentősek voltak, de ezek az adóhiány és a késedelmi kamat összegére korlátozódtak.⁹

3. EU BÍRÓSÁGA

Az Európai Unió elsődleges joga explicit formában korábban nem tartalmazta a *nullum crimen* elvet. Az EU Bírósága szerint azonban „a jogbiztonság általános elve, amely a közösségi jog alapvető elvének minősül, különösen megköveteli, hogy a szabályozás egyértelmű és világos legyen, lehetővé téve azt, hogy a jogalanyok egyértelműen megismerjék jogaikat és kötelezettségeiket, és ezeknek megfelelően járjanak el”. Ha pedig egy „irányelv [...] arra kötelezi a tagállamokat, hogy bizonyos magatartásokat jogsértésnek tekintsenek és azokat szankcionálják, tiszteletben kell, hogy tartsa a bűncselekmények és büntetések

⁷ Valico SLR v. Italy (dec.), 21 March 2006, no. 70074/01.

⁸ Engel and others v. Netherlands, Judgement of 8 June 1976, Series A, no. 22., § 82.

⁹ Sociétés Oxygène Plus c. France (dec.), 17 May 2016., no. 76959/11.

jogszerűségének elvét (*nullum crimen, nulla poena sine lege*), amely a jog általános elvei közé tartozik, és a tagállamok közös alkotmányos hagyományainak alapját képezi, továbbá amely a jogbiztonság általános elvének különös kifejezésre juttatását jelenti. A bűncselekmények és büntetések jogszerűségének elve azt jelenti, hogy a közösségi jogszabályok egyértelműen meghatározzák a jogsértéseket és a hozzájuk kapcsolódó büntetéseket. E feltétel akkor teljesül, ha a jogalany – a releváns rendelkezés megfogalmazásából, szükség esetén a bíróságok által nyújtott értelmezés segítségével – megtudhatja, hogy mely cselekmények és mulasztások vonják maguk után a büntetőjogi felelősségét.”¹⁰

A *nullum crimen et nulla poena sine lege* elv „mind a büntetőjogi jellegű szabályokra, mind pedig a közigazgatási szankciókat kiszabó vagy azt engedélyező, sajátos közigazgatási intézkedésekre kötelező”.¹¹ Az EU Bíróság ennek kapcsán arra is rámutatott, hogy az EU Bizottsága előtti „17. rendelet szerinti eljárás [...] közigazgatási jellegű [...], és hogy következésképpen a közösségi jog általános elveinek és különösen a közösségi versenyjogra alkalmazandó bűncselekmények és büntetések törvényessége elvének (*nullum crimen, nulla poena sine lege*) [...] nem feltétlenül ugyanaz a terjedelme, mint valamely, a szigorú értelemben vett büntető jog által érintett helyzetre való alkalmazás[...] esetén”.¹²

Az EU Bíróság azonban az alapjogot nem feltétlenül e „terjedelmileg” szűkebb formájában érvényesítette, sőt az érvelés nem is igazán tesz különbséget a *nullum crimen* elv tekintetében a szorosabb értelemben vett büntető és a közigazgatási szankciók között. Az ítélet utal arra, hogy bizonyos (a tettesek és részesek megkülönböztetésére vonatkozó) szabályok tekintetében a felperes nem igazolta, hogy azok „alkalmazandók-e, és ha igen, mennyiben a nemzeti jogrendekben a közigazgatási büntetésekre, és különösen a versenyellenes magatartások szankcionálására vonatkozóan is”.¹³ Ez az utóbbi megállapítás azonban nem a vonatkozó alapjogi standard különbségére vonatkozott, hanem a szakjogi szabályozás garanciális szempontból megítélendő tartalmát érintette.

Az AC-Treuhand ítéletet követően elfogadott Alapjogi Charta úgy rendelkezik, hogy „senkit sem szabad elítélni olyan cselekményért vagy mulasztásért, amely az elkövetése idején a hazai vagy a nemzetközi jog alapján nem volt bűncselekmény. Ugyancsak nem lehet a bűncselekmény elkövetése idején alkalmazható büntetésnél súlyosabb büntetést kiszabni. Ha valamely bűncselekmény elkövetése után a törvény enyhébb büntetés kiszabását rendeli, az enyhébb büntetést kell alkalmazni.”¹⁴

¹⁰ C-308/06. sz. International Association of Independent Tanker Owners (Intertanko) és mások v Secretary of State for Transport 2008. június 3-án hozott ítélet, 69–71. pont.

¹¹ T-99/04. sz. AC-Treuhand AG kontra Bizottság ügyben 2008. július 8-án hozott ítélet, 139. pont.

¹² AC-Treuhand ítélet, 113. pont.

¹³ AC-Treuhand ítélet, 148. pont.

¹⁴ Az Európai Unió Alapjogi Chartája 49. cikk.

4. AZ ALKOTMÁNY IDŐSZAKA

Az 1949. évi XX. törvény (Alkotmány) 1949-es szövegváltozata az állampolgárok jogai és kötelességei között nem nevesítette a *nullum crimen et nulla poena sine lege* elvét. Ennek alkotmányos garanciaként való megjelenése (más alapjogokhoz hasonlóan) a rendszerváltáshoz köthető.¹⁵ Az 1989. évi XXXI. törvény 34. §-a iktatta az „alapvető jogok és kötelességek” közé azt a rendelkezést, amely alapján „senkit nem lehet bűnösnek nyilvánítani és büntetéssel sújtani olyan cselekmény miatt, amely az elkövetés idején a magyar jog szerint nem volt bűncselekmény”.¹⁶

Ezen rendelkezés helyébe a 2007. évi CLXVII. törvény 1. §-a alapján a következő lépett: „Senkit nem lehet bűnösnek nyilvánítani és büntetéssel sújtani olyan cselekmény miatt, amely az elkövetés idején a magyar jog vagy – a határozatok kölcsönös elismerése elvének érvényesülése céljából az Európai Unió jogi aktusai által meghatározott körben, az alapvető jogok lényeges tartalmát nem korlátozva – a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség létrehozásában közreműködő más állam joga szerint nem volt bűncselekmény.”¹⁷

4.1. Az alkotmányos garancia tartalma

Az Alkotmánybíróság gyakorlata az Alkotmány 57. § (4) bekezdését gyakorlatának kezdeitől kizárólag a visszaható hatályú jogalkotás és jogalkalmazás tilalmaként értelmezte.¹⁸ A határozott büntetőtörvény követelményét a testület nem ebből a rendelkezésből, hanem az Alkotmány 2. § (1) bekezdéséből vezette le. Így egyik ügyben kimondták, hogy „az indítványozó [...] érvelését arra alapozta, hogy a törvényi tényállás határozatlansága folytán sérül a *nullum crimen sine lege* elve. Ez a hivatkozás azonban az Alkotmány 2. § (1) bekezdéséből fakadó jogbiztonság körében értékelhető [...]. Az indítványozó által felvetett összefüggésben az Alkotmány 57. § (4) bekezdésének sérelme így nem állapítható meg.”¹⁹

Az Alkotmánybíróság utalt arra, hogy „a jogbiztonság [...] az államtól és elsősorban a jogalkotótól azt várja el, hogy a jog egésze, egyes részterületei és egyes szabályai is világosak, egyértelműek, hatásukat tekintve kiszámíthatóak, és a norma címzettjei számára a büntetőjogban is előre láthatóak legyenek”.²⁰ A testület szerint „különösen vonatkozik

¹⁵ Szomora Zsolt: *Alkotmány és büntetőjog. A büntető jogalkalmazás alkotmányosságának egyes kérdései*. Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2015. 14.

¹⁶ Alkotmány 57. § (4) bek. Hatályos 1989. október 23. napjától.

¹⁷ Hatályos 2009. december 1. napjától. Elemzésére lásd Chronowski Nóra: *Nullum crimen sine EU? Rendészeti Szemle*, 56. (2008), 4. 39–60.

¹⁸ Így pl. 435/B/1999. AB határozat, Indokolás III.1. pont.

¹⁹ Így pl. 435/B/1999. AB határozat, Indokolás III.3. pont; illetve hasonlóan 571/D/2010. AB határozat, Indokolás III.2.2. pont.

²⁰ 11/1992. (III. 5.) AB határozat, Indokolás IV.1. pont.

ez az elv az anyagi büntetőjog területére, közelebről az egyes bűncselekmények törvényi tényállásaira”.²¹

Az Alkotmánybíróság döntéseiben azonban nem nyert tisztázást az Alkotmány 2. § (1) bekezdésében szereplő jogállamiság elve és az Alkotmány 57. § (4) bekezdésében írt garancia viszonyának kérdése,²² így védelmi szintjük esetleges különbségének kérdése sem. A jogirodalomban volt olyan megközelítés, hogy a büntetőjogra az általános jogállami garanciákhoz képest éppen az Alkotmány 57. § (4) bekezdésére is tekintettel fokozott követelmények irányadók.²³

Az Alkotmánybíróság viszont – az Alkotmány 8. § (2) bekezdéséhez kapcsolódó szükségességi arányossági teszt körében – egy speciális követelményrendszert érvényesített a büntetőjogi tényállások meghatározottságára vonatkozóan. Eszerint a „büntetőjogi szankció kilátásba helyezésével tilalmazott magatartást leíró diszpozíciónak határozottnak, körülhatároltnak, világosan megfogalmazottnak kell lennie. Alkotmányossági követelmény a védett jogtárgyra és az elkövetési magatartásra vonatkozó törvényhozói akarat világos kifejezésre juttatása. Egyértelmű üzenetet kell tartalmaznia, hogy az egyén mikor követ el büntetőjogilag szankcionált jogsértést. Ugyanakkor korlátoznia kell az önkényes jogértelmezés lehetőségét a jogalkalmazók részéről.”²⁴ Ez is tekinthető olyan garanciának, amely a jogállamiság általános standardjához képest a büntetőjog vonatkozásában magasabb szintű követelményeket támaszt.

4.2. A közigazgatási szankciók

Az Alkotmánybíróság gyakorlata kezdetben annak megállapítására korlátozódott, hogy „az Alkotmány nem tartalmaz [specifikus] rendelkezéseket a közigazgatási [...] szankciókra”, így például az építésügyi bírságra vonatkozóan. A testület szerint a „jogalkotó széles mérlegelési jogkörrel rendelkezik [e] szankció[k] alkalmazási feltételeinek, mértékének szabályozása során. A jogalkotó döntési szabadságának csak az Alkotmány [általános] rendelkezései szabnak korlátot (például az alkalmazott szabályozás nem sértheti alkotmányellenes módon az Alkotmány 70/A. §-ában szabályozott jogegyenlőség elvét, az emberi méltósághoz való jogot, a személyes szabadságot, a jogállamiság követelményeit stb.).”²⁵

Így tehát „a közigazgatási jogi szankció mértékének, és egyéb szabályainak kialakításakor [...] a jogalkotót alapvetően csak az Alkotmányban biztosított alapvető jogok és elvek korlátozzák: viszont ezeket sértő módon nem szabályozhatók a közigazgatás által

²¹ 435/B/1999. AB határozat, Indokolás III.3.1. pont.

²² Sonnevend Pál: Verjährung und völkerrechtliche Verbrechen in der Rechtsprechung des ungarischen Verfassungsgerichts. *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht*, (1997), 195–228. 199.

²³ Gyórfi Tamás – Jakab András: 2. § [Alkotmányos alapelvek; ellenállási jog]. In Jakab András (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja*. Budapest, Századvég, 2009. 184. 183. msz.

²⁴ 30/1992. (V. 26.) AB határozat, Indokolás IV. 5. pont.

²⁵ 498/D/2000. AB határozat, Indokolás III. pont.

alkalmazandó joghátrányok”. Így „a közigazgatási jogi szankciók (is) csak abban az esetben illeszkednek az alkotmányos rendszerbe, ha azok – egyebek között – az arányosság követelményének megfelelnek, máskülönben sérül az Alkotmány 2. § (1) bekezdésében foglalt jogállamiság elve”.²⁶

Az Alkotmánybíróság egy másik határozatában – lényegében minden indokolás nélkül – megállapította, hogy egy adójogi szankció és az Alkotmány 57. § (4) bekezdése között „alkotmányjogilag értékelhető összefüggés nem áll fenn”. A kifogásolt rendelkezés alapján „a járuléktartozás megfizetésén túl a járulék mértékével azonos, de legkevesebb 50 000 forint mulasztási bírság megfizetésére köteles az a forgalomba hozó, aki forgalomba hozatali járulékfizetési kötelezettségének határidőre nem tesz eleget”. Az indítvány ennek kapcsán azt sérelmezte, hogy „a fizetési kötelezettség elmulasztása nem bűncselekmény, így a bírság kivetése alkotmányos jogalap nélküli”.²⁷

Az Alkotmánybíróság egy másik határozata szerint az Alkotmány 57. § (4) bekezdése „a nullum crimen sine lege és a nulla poena sine lege elvét, valamint a visszaható hatályú büntető jogalkotás alkotmányos tilalmát” mondja ki „tartalmuk általánosságban arra irányul, hogy a büntetőjogi felelősségre vonásnak, az elítélésnek és a megbüntetésnek kell törvényesnek lennie, valamint hogy az elkövetőket csak az elkövetéskor hatályos törvény alapján lehet bűnösnek nyilvánítani és büntetéssel sújtani”. A testület azt állapította meg, hogy „a közigazgatási bírság, mint objektív szankció, sem jogági besorolása, sem pedig egyes jellemzői alapján – nem büntetés, nem eredményez büntetett előéletet – nem hozható összefüggésbe a büntetőjogban alkalmazandó fenti alkotmányos elvek sérelmével”.²⁸

Ebben a döntésben a testület konklúziója nem, de megközelítése némileg változott. Abban ugyanis már (eléggé rejtetten, de) megjelenik a tételes jogi kategorizáláson való felülemelkedés módszere is. Ez azonban a (konkrét esetben közlekedéssel kapcsolatos) közigazgatási bírság tekintetében nem volt elég ahhoz, hogy a testület annak szabályozását az alkotmányos garancia védelmi körébe vonja. A figyelembe vett szempontok tekintetében egyébként az Alkotmánybíróság eltért az EJEB gyakorlatától, hiszen az utóbbi testület a szankció bűnösség nélkül való alkalmazhatóságát (azaz az objektív felelősséget) nem tekintette olyan körülménynek, amely a büntetés megállapítása ellenében hatna.²⁹

A jogirodalomban már ekkoriban is volt olyan nézet, hogy az Alkotmány 57. § (4) bekezdése védelmi köre egyértelműen kiterjed a közigazgatási szankciókra és az azokkal büntetendő cselekményekre is.³⁰

²⁶ 309/B/2007. AB határozat, Indokolás III.3.1. pont.

²⁷ 359/B/2006. AB határozat, Indokolás I. pont.

²⁸ 60/2009. (V. 28.) AB határozat, Indokolás, IV.5.4. pont.

²⁹ Vö. 2. fejezet.

³⁰ Hollán Miklós: A nullum crimen elve – a (4) bekezdés magyarázata. In Jakab András (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja I-II.* Második, javított, bővített kiadás. Budapest, Századvég, 2009. 2087. 187. msz.

5. AZ ALAPTÖRVÉNY IDŐSZAKA

Az Alaptörvény azt mondja ki, hogy „senki nem nyilvánítható bűnösnek, és nem sújtható büntetéssel olyan cselekmény miatt, amely az elkövetés idején a magyar jog vagy – nemzetközi szerződés, illetve az Európai Unió jogi aktusa által meghatározott körben – más állam joga szerint nem volt bűncselekmény”.³¹

Az Alkotmánybíróság szerint „a korábban hatályos Alkotmány 57. § (4) bekezdése [...] azonos az Alaptörvény XXVIII. cikk (4) bekezdésében foglalt szabállyal”.³² Ez a magyar jog alapján büntetendő cselekmények vonatkozásában – ha eltekintünk a külföldi és a nemzetközi joggal kapcsolatos kérdésektől – valóban így van. Ettől függetlenül a testület gyakorlata több vonatkozásban is megváltozott a *nullum crimen et nulla poena sine lege* elvből eredő alaptörvényi garanciák hatókörére és különösen azoknak a közigazgatási szankciókra való alkalmazása tekintetében.

5.1. A garancia tartalma

Az Alkotmánybíróság újabb gyakorlata kifejezetten beleértette az Alaptörvény XXVIII. cikk (4) bekezdésébe (is) a büntető törvény meghatározottságának követelményét, amelyet az ezt megelőző gyakorlat még inkább a jogállamiság elvéhez kapcsolt. Így a testület (először még csak *obiter dictum*) megállapította, hogy „nullum crimen sine lege és a nulla poena sine lege elveket megfogalmazó alkotmányos szabály a jogállamok egyik legnagyobb múltra visszatekintő garanciáját jeleníti meg: az állami büntetőhatalom gyakorlásának korlátját és gyakorolhatóságát övező feltételek előre megismerhetőségének követelményét”.³³ Majd érdemben is kimondta, hogy a „nullum crimen sine lege jogelvből adódik a büntető tényállások határozott megfogalmazásának kötelezettsége a törvényhozó számára. Valamely cselekmény törvényi tényállás alá vonhatóságának következnie kell a törvényi megfogalmazásból.”³⁴

A garancia védelmi szintje tekintetében a testület lényegében a korábbi büntetőjogra vonatkozó követelményrendszerrel vette át, de azt már (legalább részben) kifejezetten az Alaptörvény XXVIII. cikk (4) bekezdéséből vezette le. Ennek kapcsán az Alkotmánybíróság a korábbiakhoz hasonlóan kimondta, hogy „a büntetőjogi szankció kilátásba helyezésével tilalmazott magatartást leíró diszpozíciónak határozottnak, körülhatároltnak, világosan megfogalmazottnak kell lennie. Az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdéséből, valamint a XXVIII. cikk (4) bekezdéséből fakadó fontos követelmény a védett jogtárgyra és az elkövetési magatartásra vonatkozó törvényhozói akarat világos kifejezésre juttatása, melynek egyértelmű üzenetet kell tartalmaznia arra vonatkozóan, hogy mikor valósul meg

³¹ Alaptörvény XXVIII. Cikk (4) bek.

³² 16/2014. (V. 22.) AB határozat, Indokolás [22].

³³ 16/2014. (V. 22.) AB határozat, Indokolás [33].

³⁴ 3037/2014. (III. 13.) AB határozat, Indokolás [33]; illetve 3046/2017. (III. 20.) AB határozat, Indokolás [37].

büntetőjogilag szankcionált jogsértés, ugyanakkor korlátoznia kell az önkényes jogértelmezés lehetőségét a jogalkalmazók részéről.³⁵ Ennek kapcsán a testület később – érdekes módon éppen egy a közigazgatási büntetőjogot érintő határozatában – azt is explicitté tette, hogy „az alapjogként megfogalmazott nullum crimen/nulla poena sine lege elve a jogbiztonság [...] tartalmi elemeinek magasabb szintű érvényesülését jelenti elsősorban a büntetőjog területén”.³⁶

5.2. A közigazgatási szankciók

Az Alkotmánybíróság „az Alaptörvény XXVIII. cikk (4) bekezdésében foglalt nullum crimen sine lege és a nulla poena sine lege elvének alkalmazhatóságát adott esetben, annak összes körülményei figyelembe vételével, nem zárta ki a versenyjogi jogsértésekre sem”.³⁷ Másrészt ezzel egyidejűleg azt is megállapította, hogy „ez nem jelenti egyben a büntetőjogi legalitás mint alkotmányos elv egészének kiterjesztését a versenyjogi jogsértésekre, és nem kívánja meg azt sem, hogy a[z Alaptörvény] XXVIII. cikk (4) bekezdése a tulajdonképpeni büntetőjoggal teljesen azonos szinten érvényesüljön a versenyjog területén”.³⁸

6. ALAPJOG-DOGMATIKAI ELEMZÉS

A következőkben alapjog-dogmatikai elemzés során – a német jogban érvényesülő, de a hazai szerző által is elfogadott³⁹ konstrukcióban – megkülönböztettem az Alaptörvény XXVIII. cikk (4) bekezdésében foglalt garancia védelmi körét és normatív tartalmát (ezen utóbbin belül annak védelmi szintjét), illetve kitérek az ezekhez kapcsolódó eljárásjogi kérdésekre is.

6.1. A garancia védelmi körének kiterjesztése

Az Alkotmánybíróság szerint az Alaptörvény XXVIII. cikk (4) bekezdése alkalmazható a versenyjogi bírságokra,⁴⁰ azaz a közigazgatási szankciók egyik esetére.⁴¹

³⁵ 4/2013. (II. 21.) AB határozat, Indokolás [59].

³⁶ 30/2014. (IX. 30.) AB határozat, Indokolás [107].

³⁷ 30/2014. (IX. 30.) AB határozat, Indokolás [103].

³⁸ 30/2014. (IX. 30.) AB határozat, Indokolás [108].

³⁹ Zakariás Kinga: A bírói döntések alkotmánybírósági felülvizsgálatának terjedelme a német és magyar gyakorlatban. *Alkotmánybírósági Szemle*, (2019), 2. 27. 66. jegyzet.

⁴⁰ 30/2014. (IX. 30.) AB határozat, Indokolás [103].

⁴¹ Vö. 30/2014. (IX. 30.) AB határozat, Indokolás [29].

6.1.1. A kiterjesztés indokai

Az Alaptörvény XXVIII. cikk (4) bekezdésében foglalt garancia védelmi körének kiterjesztése mindenképpen újdonság a testület gyakorlatában. Összhangban volt viszont az alapjogi bíraskodást folytató nemzetközi fórumok gyakorlatával, illetve az Alkotmánybíróság más garanciák [Alaptörvény XXVIII. cikk (1) és (2) bek.] kapcsán követett gyakorlatával (azok szerves folytatásának tekinthető), sőt kifejezetten azokra figyelemmel történt.⁴²

Az Alkotmánybíróság a kiterjesztés tekintetében alapvetően az EU Bíróság gyakorlatát tartotta szem előtt,⁴³ aminek kapcsán utalt az ügy versenyjogi tematikájára, illetve a hazai versenyjog európai uniós meghatározottságára is.⁴⁴ Ebben a vonatkozásban azonban ki kell emelni, hogy az EU Bíróság gyakorlatára olyan ügyekben is figyelemmel kell lenni, amelyek más szektorba tartozó közigazgatási szankcionálás kapcsán születtek.

Az Alkotmánybíróság utalt arra, hogy „az EJEB gyakorlatában [...] nem leheto fel olyan ügy, amelyben a Bíróság kartellügyek kapcsán állást foglalt volna az Egyezmény 7. Cikkének alkalmazhatóságát illetően”. A testület azonban arra is utalt, hogy „a strasbourgi esetjogból [...] egyértelműen kiolvasható, hogy a[z EJEE] 7. Cikk[é]ben használt bűncselekmény [...], illetve »büntetés« [...] fogalmaknak az Egyezmény alkalmazása szempontjából önálló jelentésük van, miként a[z EJEE] 6. Cikk (1) bekezdésében foglalt »büntetőjogi vád« fogalmának. Így annak érdekében, hogy a[z EJEE] 7. Cikkben biztosított védelem hatékony legyen, a Bíróság szabadon értékeli az alkalmazott intézkedés lényegét abból a szempontból, hogy az büntetésnek minősül-e.”⁴⁵ Ehhez hozzátehető, hogy – amint bemutattuk⁴⁶ – az esetjogban vannak olyan (az Alkotmánybíróság által nem hivatkozott) strasbourgi döntések is, amelyek e garancia hatókörét kifejezetten a közigazgatási (bár nem versenyjogi) szankcionálásra is kiterjedően határozzák meg.

Az alaptörvényi garancia védelmi körének meghatározása kapcsán az EJEB vagy az EU Bíróság gyakorlatának recepciója indokolt lehet az Alkotmánybíróság részéről. Ennek kapcsán azonban fontos figyelembe venni azt, hogy a garanciák kontextusa mégis különböző. Az EU jogában a hivatkozott ítéletek idején tételes jogi garanciaként meg nem fogalmazott általános elvek alkalmazásáról volt szó. Az EJEE és az Alaptörvény tételes garanciákat tartalmaz, azok szövege igen hasonló is, de az egyezmény a jogállamisági klauzúlához hasonló általános rendelkezést nem tartalmaz. Erre figyelemmel akár annak sem lett volna akadály, hogy nemzetközi és európai uniós konstrukciókat az Alkotmánybíróság – az alaptörvény dogmatikai rendszerében is – a jogállamiság elve körébe illessze be. Lényegében ezt tette a jogirodalomban Juhász Miklós, aki 2013 szeptemberében megjelent cikkében, a *nullum crimen et nulla poena sine lege* elv tekintetében az AC-Treuhand ítélet

⁴² 30/2014. (IX. 30.) AB határozat, Indokolás [94]–[102].

⁴³ 30/2014. (IX. 30.) AB határozat, Indokolás [103].

⁴⁴ 30/2014. (IX. 30.) AB határozat, Indokolás [26].

⁴⁵ 30/2014. (IX. 30.) AB határozat, Indokolás [96].

⁴⁶ Vö. 2. fejezet.

megállapításait olyan megállapításokkal hozta összefüggésbe, amelyeket az Alkotmánybíróság a jogállamiság általános elve körében (nem büntető ügyekben) tett.⁴⁷

A testület saját korábbi gyakorlatára annyiban hivatkozik, hogy annak alapján nem tartozik a garancia védelmi körébe a jövedéki bírság mint adójogi (közigazgatási) szankció.⁴⁸ Ezzel szemben a 60/2009. (V. 28.) AB határozatra⁴⁹ érdekes módon nem reflektál, pedig abban a garancia hatókörének vizsgálata tekintetében legalább a lehetősége megjelent a közigazgatási szankciók 57. § (4) bekezdése szerinti elbírálásának. Az utóbbi döntés szempontrendszeréhez képest viszont a 30/2014. (IX. 30.) AB határozatból levezethető (ha abban nincs is kimondva), hogy a szankció objektív jellege már nem olyan faktor, amely a büntetőjogi garancia érvényesülésének ellenében hatna.

A garancia hatókörének fenti kiterjesztését a testületből egyedül csak Salamon László vitatta, akinek párhuzamos indokolása szerint „az Alaptörvény XXVIII. cikke a (7) bekezdés kivételével kizárólag bírósági eljárásra (büntető, illetve polgári peres eljárásra) vonatkozó alkotmányos követelményeket tartalmaz”.⁵⁰ A bírósági eljárás pedig „a Pp. hatálya alá tartozó, azaz polgári peres eljárás, melyből következően az említett alaptörvényi cikk büntetőjogi természetű rendelkezései nem rendelkeznek relevanciával”.⁵¹

Ennek kapcsán hangsúlyozni kell, hogy az Alaptörvény XXVIII. cikk (4) bekezdése anyagi jogi garancia, amelynek alkalmazási köre teljesen független a cselekmény elbírálására szolgáló eljárás besorolásától. E rendelkezés alkalmazását a versenyjogra (más közigazgatási szankciókra) még akkor sem lehetne tagadni, ha az Alaptörvény XXVIII. cikk valóban eljárásjogi garanciáinak alkalmazási körét – Salamon felfogását követve, de a nemzetközi és európai fórumok gyakorlatával⁵² egyébként élesen szembe menve – a tételes jog kategorizálásához kötnénk.

6.1.2. A kiterjesztés jellege és az azt megalapozó tényezők

A testület az Alaptörvény XXVIII. cikk (4) bekezdés alkalmazhatóságát „nem zárta ki”, illetve „adott esetben, annak összes körülményei figyelembe vételével” tartotta lehetségesnek. Ez arra utalhat, hogy az alaptörvényi garancia alkalmazása a közigazgatási jogsértések szankcionálására nem automatizmus, hanem mindig az adott ügy fényében megállapítható faktoroktól függ. Ezek köre azonban a határozatból nehezen rekonstruálható, mivel azok értékelése – a testület által szándékoltan,⁵³ de nem igazán szerencsés módon – összefonódott a konkrét sérelmek értékelésével kapcsolatos érveléssel.

⁴⁷ Juhász (2013) i. m. 521.

⁴⁸ 30/2014. (IX. 30.) AB határozat, Indokolás [95].

⁴⁹ Vö. 4. fejezet.

⁵⁰ Salamon László párhuzamos indokolása a 30/2014. (IX. 30.) AB határozathoz, Indokolás [135].

⁵¹ Salamon László párhuzamos indokolása a 30/2014. (IX. 30.) AB határozathoz, Indokolás [138].

⁵² Vö. 2. és 3. fejezet.

⁵³ Az abban szereplő „az alább kifejtett okoknál fogva” megfogalmazásból eredően. 30/2014. (IX. 30.) AB határozat, Indokolás [103].

A határozat későbbi részei alapján ilyen megfontolás lehet azonban, hogy „a GVH bírságolási jogosítványának „célja [...] egyrészt a jogsértő vállalkozások »büntetése« a kartelltilalom megsértése miatt, másrészt ezen és más vállalkozások elrettentése általánosságban a tisztességes versenyre épülő gazdasági rend működési elvét sértő (adott esetben súlyos, akár nemzetgazdasági szinten kárt okozó) jogsértések elkövetésétől”. A jogalkotó „a közigazgatási természetű bírsággal [...] a vállalkozásokat (vagyis jellemzően jogi személyeket) akarja visszatartani a versenykorlátozó vagy -torzító kartell-megállapodásoktól és összehangolt magatartásoktól”. Lényeges lehetett a szankció súlya is, habár a határozat ennek kapcsán csak annyit mond, hogy „súlyos bírság (mind abszolút értékben, mind az egyes vállalkozáskora nézve, amely miatt jelentősen megváltozhat a vállalkozás piaci helyzete) [...] csak a jogállamiság követelményeinek megfelelően alkalmazható”.⁵⁴ Ez utóbbi követelmény azonban bármilyen jogkövetkezményre igaz, amihez képest súlyos bírságok esetén – az EJEB és EU Bíróság az Alkotmánybíróság által is idézett gyakorlata⁵⁵ alapján – indokolt a büntetőjogi garanciák biztosítása is.

6.1.3. A kiterjesztés hatóköre

Az Alkotmánybíróság 30/2014. (IX. 30.) AB határozatában részben a bírói jogértelmezés korlátait, részben a visszaható hatályú jogalkalmazás tilalmát vizsgálta az Alaptörvény XXVIII. cikk (4) bekezdése alapján.⁵⁶ A testület szerint a garancia kiterjesztése „nem jelenti egyben a büntetőjogi legalitás mint alkotmányos elv egészének kiterjesztését a versenyjogi jogsértésekre”.⁵⁷ Lehetnek tehát a *nullum crimen nulla poena sine lege* elvnek olyan további aspektusai, amelyek csak a szorosabb értelemben vett büntetőjogra vonatkoznak. Az Alkotmánybíróság azonban ezek körét határozatában nem nevesítette, mivel az nem volt szükséges az ügy eldöntéséhez.

6.2. A védelmi szint csökkentése

Az Alkotmánybíróság szerint a garancia kiterjesztése „nem kívánja meg [...], hogy XXVIII. cikk (4) bekezdése a tulajdonképpeni büntetőjoggal teljesen azonos szinten érvényesüljön a versenyjog területén”.⁵⁸ A megfogalmazás a döntés kontextusából következően nyilvánvalóan egy alacsonyabb védelmi szint lehetőségének felvetését jelenti, amely a jogirodalom egy részének kifejezett helyeslésével találkozott.⁵⁹ Álláspontom szerint viszont

⁵⁴ 30/2014. (IX. 30.) AB határozat, Indokolás [105].

⁵⁵ Vö. 30/2014. (IX. 30.) AB határozat, Indokolás [96], illetve [37].

⁵⁶ Vö. 30/2014. (IX. 30.) AB határozat, Indokolás [94]–[120], illetve [121]–[124].

⁵⁷ 30/2014. (IX. 30.) AB határozat, Indokolás [108].

⁵⁸ 30/2014. (IX. 30.) AB határozat, Indokolás [108].

⁵⁹ Bak (2014) i. m. 58.

a védelmi szint csökkentésére vonatkozó érvelés a határozat *nullum crimen et nulla poena sine lege* elvvel kapcsolatos érvelésének leginkább problematikus része.

6.2.1. A védelmi szint csökkentésének indokai

Az Alkotmánybíróság határozatában az alacsonyabb védelmi szint felvetése részben az európai uniós gyakorlat recepcióján, illetve hazai jogon alapú érvelésen alapul.

6.2.1.1. A recepció érveléssel kapcsolatos kérdések

Az alacsonyabb garanciaszintre vonatkozó jogtétel alapja kifejezetten az Elsőfokú Bíróság (most: Törvényszék) AC-Treuhand ügyben hozott döntése volt. Az Alkotmánybíróság értékelése szerint „a bűncselekmények és büntetések törvény általi meghatározottsága elvének versenyügyekben való érvényesülését az Elsőfokú Bíróság megerősítette, ugyanakkor bizonyos fokban le is szűkítette”.⁶⁰

Az európai uniós standard az Alaptörvény XXVIII. cikk (4) bekezdés körében való átültetése ebben a vonatkozásban sem magától értetődő.⁶¹ Egy alacsonyabb standard recepciójára ugyanis (ha azt helyesnek tartjuk) az Alaptörvény dogmatikai rendszerében inkább a jogállamiság elve kívánkozott volna. Ennek keretében a közigazgatási szankciókra vonatkozó megemelt (a szorosabb értelemben vett büntetőjoghoz képest alacsonyabb) standard érvényesítésének sem lett volna akadály.

6.2.1.2. A hazai jogon alapuló érvelés

A hazai jogon alapuló érvelés alapján „a GVH-nak biztosított eszközök alaptermészetüket tekintve kevesebb jogkorlátozással járó közigazgatási szankciók” a szoros értelemben vett büntetőjoghoz képest. Ebben a vonatkozásban a testület szerint „nem hagyható [...] figyelmen kívül a büntetőjog ultima ratio jellege, s az sem, hogy ebből fakadóan számos alapjog korlátozására is sor kerülhet egy büntetőjogi felelősségre vonás folytán, ez elítéléshez pedig további hátrányos jogkövetkezmények is társulnak”.⁶²

Ez az érvelés sajnos több sebből vérzik, abból sem részleteiben, sem egészében nem következik a közigazgatási szankciókra vonatkozó alacsonyabb védelmi szint követelménye.

⁶⁰ 30/2014. (IX. 30.) AB határozat, Indokolás [102].

⁶¹ Vö. 6.1.1. fejezet.

⁶² 30/2014. (IX. 30.) AB határozat, Indokolás [108].

A büntetőjog *ultima ratio* jellege a jogalkotást vagy a jogalkalmazást korlátozó garanciális princípium,⁶³ amely nem hozható fel indokként más garanciák védelmi szintjének leszállítására. Ha a versenyre vonatkozó büntetőjogi fellépés⁶⁴ meg is felel ennek az elvnek, abból nem következik, hogy a versenyjogra alacsonyabb alapjogi standardot kell érvényesíteni. Ha pedig a versenyre vonatkozó büntetőjogi fellépés ennek az elvnek nem felel meg, annak a büntetőjogi szabályozás alkotmányossága tekintetében lehet következménye [az Alaptörvény I. cikk (3) bekezdésére figyelemmel]. Azonban ez nem indokolja azt, hogy a *nullum crimen et nulla poena sine lege* elv védelmi szintjét a versenyjogi szabályozásra vonatkozóan leszállítsuk.

A vagyont érintő szankciók tekintetében a közigazgatási (ezen belül versenyjogi) bírság⁶⁵ a jogkorlátozás mértékét tekintve legalább akkora mértékű, sőt némely esetben súlyosabb, mint a büntetőjogban a pénzbüntetés⁶⁶ vagy a jogi személy elleni pénzbírság.⁶⁷

Más vonatkozásban – például éppen az *ultima ratio* elv tekintetében – lényeges faktor lehet, hogy a versenyjogi szankciók nem tartalmaznak szabadságelvonást, illetve a versenytörvény szerinti bírságok nem válthatók át szabadságelvonásra. Ez azonban nem feltétlenül elég annak kimondására, hogy akkor versenyjogi szankciókra a XXVIII. cikk (4) bekezdéséből eredő garancia alacsonyabb szinten érvényesül. Az Alaptörvény e rendelkezése ugyanis nem szabadságelvonásról (vagy arra való átválthatóságról), hanem egységesen büntetésről rendelkezik.

Azon az Alkotmánybíróság által kiemelt körülmény pedig, hogy az elítéléshez további hátrányos jogkövetkezmények is társulnak, egyáltalán nemcsak a büntetőjog jellemzője, hanem a versenyjogi szankcionálásé is. A Tptv. szerint ugyanis „a bírság összegét az eset összes körülményeire [...] így különösen [...] a jogsértő magatartás ismételt tanúsítására [...] tekintettel kell meghatározni”.⁶⁸

6.2.2. A védelmi szint csökkentésének jellege

Az új dogmatikai konstrukció az Alaptörvény XXVIII. cikk (4) bekezdésének védelmi szintjét megkettőzte, az egész garanciarendszer jogértelmezést érintő standardjainak számát pedig háromra emelte. Ettől kezdődően ugyanis egy (magas) standard vonatkozik

⁶³ Lásd pl. Amberg Erzsébet: *A büntetőjogi felelősség helye és ultima ratio szerepe a felelősségi alakzatok rendszerében*. Doktori értekezés. Budapest, Pécsi Tudományegyetem, 2019.; Garzuly Éva: *A büntetőjog mint ultima ratio az egyes alkotmánybírói határozatok tükrében*. *Bűnügyi Szemle*, (2015), 1–2. 42–49.; valamint kritikailag Karsai Krisztina: *Az ultima ratio elvről – másképpen*. In *Sapientia sat. Ünnepi kötet Dr. Cséka Ervin professzor 90. születésnapjára*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2012. 253–260.

⁶⁴ Vö. 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről (Btk.) 420. §.

⁶⁵ 1996. évi LVII. törvény a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról (Tptv.) 78. § (1b) bek.

⁶⁶ Btk. 50. § (3) bek.

⁶⁷ 2001. évi CIV. törvény a jogi személlyel szemben alkalmazható büntetőjogi intézkedésekről 6. § (1) bek.

⁶⁸ Tptv. 78. § (3) bek.

a szorosabb értelemben vett büntetőjogra, egy második (közepes) a közigazgatási büntető szankciókra, és egy harmadik (alacsony) az egyéb jogszabályok értelmezésére. A közigazgatási szankciókra vonatkozó (a szorosabb értelemben vett büntetőjoghoz képest leszál-
lított) standard ugyanis nem lehet azonos a jogállamiságéval. Ekkor ugyanis megtörne azon – ugyanezen határozatban kimondott⁶⁹ – jogtétel, hogy az Alaptörvény XXVIII. cikk (4) bekezdés védelmi szintje magasabb a B) cikk (1) bekezdéséhez képest.⁷⁰ Így viszont az a kérdés merül fel, hogy hogyan lehet majd a testület gyakorlatában tartalommal kitölteni a bírói jogértelmezés előre láthatóságának három különböző szintjét.

A 30/2014. (IX. 30.) AB határozatban a közigazgatási szankciókra irányadó köztes standard lényege még homályban maradt, illetve az inkább *obiter dictum* jellegű megállapítás-ként jelent meg. A határozatból nem állapítható meg, hogy az Alkotmánybíróság azt alkalmazta-e az ügyben, illetve ha igen, akkor az kihatott-e a döntés érdemére.

Az Alkotmánybíróság ugyan utalt arra, hogy „a joggyakorlatnak [...] a versenyfelügye-
leti eljárásokban kiemelt szerepe van”, mivel „a tilos magatartások körét a jogalkotó megle-
hetősen elvont módon határozta meg, a jogalkalmazók (végső soron a bíróságok) feladatává
vált, hogy [...] kibontsák a versenyjogi felelősség elemeit”.⁷¹ Ez azonban nem a garanciális
rendelkezések, hanem az azok alapján megítélendő szakjogi szabályozás jellemzése volt.⁷²

Könnyen elképzelhető egyébként, hogy a rendes bíróság döntése nemcsak a közigazga-
tási szabályozásra vonatkozó közepes, hanem a büntető ügyekben érvényesülő magasabb
standard szerint is megfelelt volna az Alaptörvénynek. Ezt mutatja az, hogy a jogkövet-
kezmények előre láthatóságának kérdését az Alkotmánybíróság jórészt az EJEB és az EU
Bíróságának a szorosabb értelemben vett büntetőjogra vonatkozó gyakorlata alapján
vizsgálta.⁷³

6.2.3. A védelmi szint csökkentésének hatóköre

A határozat szövege alapján a védelmi szint leszállításának konstrukciója csak a *nullum
crimen et nulla poena sine lege* elvből levezethető egyik követelményt, nevezetesen a jog-
következmények észszerű előreláthatóságát érintette. A határozat rendszertani értelme-
zése⁷⁴ alapján az nem vonatkozott a garancia más aspektusaira, így nem érinti a visszaható
hatályú jogalkotás tilalmát sem.⁷⁵

⁶⁹ 30/2014. (IX. 30.) AB határozat, Indokolás [107].

⁷⁰ Vö. 5.1. fejezet.

⁷¹ 30/2014. (IX. 30.) AB határozat, Indokolás [114].

⁷² Hasonló megkülönböztetésre az AC-Treuhand ítélet kapcsán lásd a 3. fejezetet.

⁷³ 30/2014. (IX. 30.) AB határozat, Indokolás [111]–[112].

⁷⁴ Vö. 30/2014. (IX. 30.) AB határozat, Indokolás [108], illetve [121]–[124].

⁷⁵ Ebben a vonatkozásban egyébként elvileg lehetne szó különböző standardok alkalmazásáról, de ennek eleme-
zése meghaladja e tanulmány kereteit.

6.3. Az eljárásjogi aspektusok

Az „Alaptörvény, majd az annak alapján megszületett új alkotmánybíróági törvény jelentősen átalakította az Alkotmánybíróság hatáskörét. Egyfelől megszüntette a bárki által érintettség nélkül kezdeményezhető absztrakt utólagos normakontrollt (az úgynevezett *actio popularist*), másfelől viszont az alkotmányjogi panasz új fajtájának [...] a bevezetésével megnyitotta a lehetőséget a bírói döntések alkotmányossági felülvizsgálata előtt.”⁷⁶

Az Alkotmánybíróaságról szóló törvény szerint az „alaptörvény-ellenes bírói döntéssel szemben az egyedi ügyben érintett személy vagy szervezet alkotmányjogi panasszal fordulhat az Alkotmánybíróasághoz, ha az ügy érdemében hozott döntés [...] az indítványozó Alaptörvényben biztosított jogát sérti, és [...] az indítványozó a jogorvoslati lehetőségeit már kimerítette, vagy jogorvoslati lehetőség nincs számára biztosítva”.⁷⁷

6.3.1. A határozat anyagi jogi érvelése alapján

Az alkotmányjogi panaszt az Alkotmánybíróaság tanácsa befogadta, mivel „a panaszos részben hivatkozott az Alaptörvényben biztosított jogai sérelmére”.⁷⁸ A testület teljes ülése sem jutott ezzel ellentétes következtetésre,⁷⁹ amiben komoly szerepe lehetett annak, hogy ugyanezen határozat kibővítette az Alaptörvény XXVIII. cikk (4) bekezdésében foglalt alapjogi garancia védelmi körét. Erre tekintettel ugyanis az indítvány vitán felül az „Alaptörvényben biztosított jog sérelmére” hivatkozott, mégpedig mindkét vonatkozásban, azaz a visszaható hatály, illetve a bírói jogalkotás tilalmának megsértése tekintetében is. Minderre figyelemmel az is felvetődik, hogy az alapjogi védelmi kör kiterjesztésének (az anyagi jogi érvelésnek) egyenesen az alkotmányjogi panasz elbírálását érintő (eljárásjogi) motivációi (is) voltak. Erre utal a határozat azon megfogalmazása, amely szerint a jogkövetkezmények előre láthatósága „nem csupán az Alaptörvény B) cikkének (1) bekezdéséből, vagyis a jogállamiság és jogbiztonság elvont elvéből levezethető [...] normavilágosság követelménye által kijelölt módon, hanem alapjogként illeti meg az eljárás alá vont vállalkozásokat”.⁸⁰

⁷⁶ Paczoly Péter: Az Alkotmánybíróaság alkotmányvédő szerepéről. *Alkotmánybíróasági Szemle*, (2014), 1. 105–110. 108.

⁷⁷ 2011. évi CLI. törvény az Alkotmánybíróaságról (Abtv.) 27. § (1) bek.

⁷⁸ Vö. 30/2014. (IX. 30.) AB határozat, Indokolás [20].

⁷⁹ A befogadhatóság tekintetében nehéz a határozatból elkülönült következtetéseket levonni. A testület szerint ugyanis „a megalapozatlanság és az alkotmányjogi szempontból érdemi vizsgálatra alkalmatlanság az alkotmányjogi panaszban oly mértékben összefonódnak, hogy az Alkotmánybíróaság az indítvány által nyolc pontba foglalt jogsérelmet érdemben és egységesen vizsgálta” {30/2014. (IX. 30.) AB határozat, Indokolás [27]}. Ha azonban a testület egyértelműen a befogadhatóság hiányát észlelte, akkor egyértelműen az indítvány érdemi határozatban visszautasításáról rendelkezett. 30/2014. (IX. 30.) AB határozat, Rendelkező rész 2. pont, Indokolás [125]–[126].

⁸⁰ 30/2014. (IX. 30.) AB határozat, Indokolás [108].

6.3.2. Az anyagi jogi garancia kiterjesztésének hiányában

Érdemes megvizsgálni az eljárásjogi kérdéseket (hipotetikusan) akkor is, ha a testület nem ismerte volna el annak lehetőségét, hogy a közigazgatási szankció tekintetében lehet hivatkozni az Alaptörvény XXVIII. cikk (4) bekezdés megsértésére.

6.3.2.1. Az AB befogadhatóságra vonatkozó gyakorlata alapján

A testület gyakorlata a jogállamiságra hivatkozó alkotmányjogi panaszt akkor tartotta befogadhatónak, ha az a hátrányos visszamenőleges hatályú jogalkotás elvének megsértésére hivatkozott. Ha viszont az indítványozó a jogállamiság sérelmét a bírói jogértelmezés előreláthatósága kapcsán kifogásolta, akkor az indítványt az Alkotmánybíróság általában nem fogadta be.⁸¹

Az Alkotmánybíróság e gyakorlata alapján az adott ügyben előterjesztett panasz befogadható lett volna, mivel a visszaható hatály sérelmére vonatkozó érvelést tartalmazott. Az előreláthatóság kérdése pedig – az elkövetési időpont meghatározásán keresztül – lényegében a visszaható hatály kérdéskörének része volt, így az (előkérdésként való) arra vonatkozó érdemi vizsgálatának sem lehetett volna semmi akadálya.

Ha egy olyan (hipotetikus) panaszról lett volna szó, amely egymástól függetlenül részben a visszaható hatály tilalmára, részben a jogkövetkezmények előreláthatóságára hivatkozik, álláspontom szerint az is befogadható lett volna.

A testület ebben az utóbbi esetben nem lett volna elzárva attól, hogy a jogkövetkezmények észszerű előreláthatóságával kapcsolatos kérdéseket vizsgálja. Alkotmányjogi panasznak ugyanis az „alaptörvény-ellenes bírói döntéssel szemben” van helye,⁸² a döntés alaptörvény-ellenességének viszont az Abtv. megfogalmazása szerint nem feltétlenül kell az Alaptörvényben biztosított („befogadást megalapozó”) jog sérelméből erednie.

Az „Alkotmánybíróság gyakorlatában tetten érhető volt egy olyan értelmezési irány, amely szerint, ha az indítványozó a jogállamiság sérelme mellett valamely Alaptörvényben foglalt jog sérelmét is állítja – és az indítvány az egyéb törvényi feltételeknek megfelelne, tehát befogadható lenne –, akkor az érdemi döntésben az Alkotmánybíróság már elbírálja a jogállamiság sérelmét állító indítványi elemet is”,⁸³ amelyre tekintettel a panasz nem lenne befogadható. Ennek alapján jelen ügyben a testület elbírálhatta volna a jogállamiság

⁸¹ Vö. Csink Lóránt – Fröhlich Johanna: Mire lehet alkotmányjogi panaszt alapítani? A jogvédelem alapjául szolgáló alaptörvény-ellenesség és az Alaptörvényben biztosított jog fogalma. *MTA Law Working Papers*, (2017), 25. 1–26. 15.; illetve Gárdos-Orosz Fruzsina: A bírói döntések ellen benyújtott alkotmányjogi panaszok befogadhatósága II. – az Abtv. 27. §-a. *Alkotmánybírósági Szemle*, (2013), 1. 82–90. 84. 10. jegyzet és az ott megjelölt döntések.

⁸² Abtv. 27. § (1) bek.

⁸³ Gárdos-Orosz (2013) i. m. 84.

olyan aspektusát érintő indítványi elemét is, amelyre tekintettel önmagában a panasz nem lett volna befogadható.

Nem lett volna akadálya ekkor az érdemi vizsgálatnak az indítványhoz kötöttség szabálya sem, amely szerint „az Alkotmánybíróság által lefolytatott vizsgálat a megjelölt alkotmányossági kérelemre korlátozódik”.⁸⁴ Az Alkotmánybíróság vizsgálata ugyanis az indítványhoz, nem pedig a befogadás jogcíméhez kötött. Márpedig az ügyben a jogkövetkezmények előreláthatóságára vonatkozó indítvány rendelkezésre állt, még akkor is, ha az a jogállamiság olyan aspektusát érintette, amely önmagában befogadhatóságot (ha nem büntetőjogi ügyről van szó) nem alapozza meg.

Sőt a testület ekkor jogosult lett volna akár a bírói döntés megsemmisítésére is, mivel ennek feltétele az, hogy az Alkotmánybíróság „megállapítja a bírói döntés alaptörvény-ellenességét”,⁸⁵ mégpedig nem feltétlenül abból az okból, amire tekintettel az indítványt befogadták.

Ha viszont egy (szintén hipotetikus) alkotmányjogi panasz kizárólag a jogkövetkezmények előreláthatóságának hiányára hivatkozott volna (azaz a visszaható hatály tilalmával kapcsolatos érvelést nem tartalmaz), akkor azt az AB fenti gyakorlata alapján az Abtv. 64. § b) pontja alapján az érdemi határozatban kellett volna visszautasítani.

6.3.2.2. A befogadhatóság eltérő értelmezésének lehetősége

Az Alkotmánybíróság a befogadhatóságára vonatkozó gyakorlatának megváltoztatásával kimondhatta volna, hogy alkotmányjogi panasznak akkor is helye van, ha a jogbiztonságra hivatkozó érvelés a jogkövetkezmények észszerű előreláthatóságával kapcsolatos. Ennek a megoldásnak az előnye az lett volna, hogy minden jogterületre nézve megszűnik a jogbiztonság követelményének kettébontása az alkotmányjogi panasz tekintetében. Ez a megoldás azonban az ügyteher jelentős növekedését okozhatta volna, mivel ekkor a bírói jogértelmezés határainak átlépésére vonatkozó indítványokat (ha azok az Abtv. által támasztott feltételeknek egyébként megfelelnek) nemcsak a szorosabb értelemben vett büntetőjogi és a közigazgatási szankciókkal kapcsolatos, hanem bármilyen tárgyú ügyben az Alkotmánybíróságnak (tanácsainak) legalább be kellett volna fogadnia. A testület ennek lehetőségét feltehetően problematikusabbnak tartotta, mint azt, ha korábbi anyagi jogi gyakorlatától tér el. Az előnyök és hátrányok lehetséges mérlegelésében valószínűleg az is közrehatott, hogy az utóbbi vonatkozásban a testület a védelmi szint leszállításának biztonsági szelepét is beépítette az új dogmatikai konstrukcióba.

⁸⁴ Abtv. 52. § (2) bek.

⁸⁵ Abtv. 43. § (1) bek.

7. ÖSSZEGRÉS

Az Alkotmánybíróság kezdeti gyakorlata szerint a *nullum crimen et nulla poena sine lege* elvét megjelenítő alkotmányos rendelkezés [Alkotmány 57. § (4) bekezdése] a büntetőjog vonatkozásában a törvényi szintű szabályozás követelményét és a visszaható hatályú jogalkotás tilalmát foglalta magában. A testület az Alkotmány 2. § (1) bekezdésében szereplő jogállamiság (azon belül a jogbiztonság) követelményéből vezette le azokat a további garanciákat (így például a határozott büntetőtörvény követelményét), amelyeket a jogirodalom a *nullum crimen et nulla poena sine lege* elv tartalmi elemeként jelölt meg.

Az Alkotmánybíróság ebben az időszakban nem mondta ki, hogy az Alkotmány 57. § (4) bekezdése a jogbiztonság tekintetében az általános szabályokhoz képest szigorúbb követelményeket támaszt. A testület a büntetőjog vonatkozásában alkalmazott külön tesztje azonban (ténylegesen) képezhetett ilyen emelt szintű standardot, erre utaló megállapítások egyébként egyes határozatokban és a jogirodalomban is megjelentek.

Ebben az időszakban a közigazgatási szankciók az Alkotmánybíróság szerint egyáltalán nem tartoztak az Alkotmány 57. § (4) bekezdésének alkalmazási körébe. Ezekre vonatkozóan a jogalkotó döntési szabadságának csak az Alkotmány általános rendelkezései, így például a 2. § (1) bekezdésében szereplő jogállamiság elve szabtak korlátot. A jogirodalomban azonban ebben a vonatkozásban is megjelent olyan dogmatikai konstrukció, amely szerint az Alkotmány 57. § (4) bekezdése a közigazgatás büntető hatalmának is korlátját képez(het)ji (vö. 1. táblázat).

1. táblázat • Garanciák a szorosabb értelemben vett büntetőjogban és azon túl az Alkotmány időszakában (Forrás: a szerző szerkesztése)

Az Alkotmány időszakában	szorosabb értelemben vett büntetőjog	közigazgatási (versenyjogi) szankciók
garancia	Alkotmány 57. § (4) bek.	Alkotmány 2. § (1)
garancia tartalma	visszaható hatály tilalma	visszaható hatály tilalma határozott törvény követelménye
garancia védelmi szintje	2. § (1) bek. + 1 szint [?]	2. § (1) bek.

Az Alaptörvény a korábbiakkal alapvetően azonos szabályozása ellenére az Alkotmánybíróság felfogása több vonatkozásban is megváltozott a *nullum crimen et nulla poena sine lege* elvet meghatározó alaptörvényi rendelkezés [XXVIII. cikk (4) bekezdés] hatókörének és tartalmának értelmezése tekintetében.

A testület kibővítette a garancia tartalmát – az elkövetőre kedvezőtlen büntető törvény visszaható hatályának tilalmán felül – a büntető törvény pontos meghatározottságának és az ítélkezési gyakorlat előreláthatóságának követelményével.

Az Alkotmánybíróság egyértelművé tette, hogy az Alaptörvény XXVIII. cikk (4) bekezdése a büntetőjog területén a jogállamiság elvéhez képest magasabb szintű követelményeket támaszt.

Ezt követően kifejezetten az Alaptörvény XXVIII. cikk (4) bekezdésének védelmi körébe tartozhatnak a közigazgatás által alkalmazott (így például versenyjogi) büntető szankciók is.

Ezen utóbbiak vonatkozásában azonban a testület abból indult ki, hogy az Alaptörvény hivatkozott rendelkezése a szorosabb értelemben vett büntetőjoghoz képest alacsonyabb, de a jogállamiság általános követelményeihez képest magasabb védelmi szintet határoz meg (vö. 2. táblázat).

2. táblázat • Garanciák a szorosabb értelemben vett büntetőjogban és azon túl a 30/2014. (IX. 30.) AB határozat alapján (Forrás: a szerző szerkesztése)

30/2014. (IX. 30.) AB határozat	szorosabb értelemben vett büntetőjog	közigazgatási (versenyjogi) szankciók
garancia hatóköre	XXVIII. cikk (4) bek.	XXVIII. cikk (4) bek.
garancia tartalma	<ul style="list-style-type: none"> • visszaható hatály tilalma • határozott törvény követelménye • bírói jogértelmezés korlátai 	<ul style="list-style-type: none"> • visszaható hatály tilalma • határozott törvény követelménye • bírói jogértelmezés korlátai
garancia védelmi szintje	B) cikk + 1 szint	B) cikk + 1/2 szint

A 30/2014. (IX. 30.) AB határozat jelentősége, hogy kibővítette és megerősítette azoknak a garanciáknak a körét, amelyek az Alaptörvény XXVIII. cikk (4) bekezdése alapján a közigazgatási büntető szankciók szabályozására és alkalmazására vonatkoznak. A döntés az Alaptörvényben biztosított védelem tekintetében összességében értékelve mindenképpen bővítést jelent. Még azzal együtt is, hogy amit az Alkotmánybíróság az egyik kezével adott (a garancia kiterjesztése tekintetében), annak egy részét (a védelmi szint csökkentésével) vissza is vette.

A határozat anyagi alapjogi kihatásainál sokkal jelentősebb az alkotmányjogi panaszt érintő azon következménye, hogy lehetőséget ad az indítványok befogadására olyan ügyekben is, amikor az indítványozó a közigazgatási szankciók tekintetében kizárólag – a visszaható hatályra való hivatkozás nélkül – a szabályozás határozottságát, illetve a bírósági jogértelmezés határainak áthágását kifogásolja.

A határozat megállapításai érdekes módon mindegyik vonatkozásban inkább *obiter dictum* jellegűek, azaz a konkrét indítvány megítéléséhez nem is voltak feltétlenül szükségesek. Az Alkotmánybíróság későbbi gyakorlatára marad(t) annak kimunkálása, hogy az Alaptörvény XXVIII. cikk (4) bekezdése a közigazgatási szankciókra nézve a *nullum crimen et nulla poena sine lege* elv pontosan mely aspektusaiban érvényesül, illetve mennyiben biztosít eltérő szintű védelmet a szorosabban vett büntetőjoghoz, illetve a jogrendszer más területeihez képest. Ennek elemzése reményeim szerint egy másik tanulmányom tárgyát képezi majd.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Amberg Erzsébet: *A büntetőjogi felelősség helye és ultima ratio szerepe a felelősségi alakzatok rendszerében*. Doktori értekezés. Budapest, Pécsi Tudományegyetem, 2019. Elérhető: <https://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/amberg-erzsebet/amberg-erzsebet-muhelyvita-ertekezes.pdf> (A letöltés dátuma: 2020. 08. 05.)
2. Bak László: Alkotmányos versenyjog – a versenyfelügyeleti eljárás az Alkotmánybíróság fókuszában. *Versenytükrök*, 10. (2014), 2. 52–60.
3. Chronowski Nóra: Nullum crimen sine EU? *Rendészeti Szemle*, 56. (2008), 4. 39–60.
4. Csink Lóránt – Fröhlich Johanna: Mire lehet alkotmányjogi panaszt alapítani? A jogvédelem alapjául szolgáló alaptörvény-ellenesség és az Alaptörvényben biztosított jog fogalma. *MTA Law Working Papers*, (2017), 25. 1–26.
5. Gárdos-Orosz Fruzsina: A bírói döntések ellen benyújtott alkotmányjogi panaszok befogadhatósága II. – az Abtv. 27. §-a. *Alkotmánybírósági Szemle*, (2013), 1. 82–90.
6. Garzuly Éva: A büntetőjog mint ultima ratio az egyes alkotmánybírósági határozatok tükrében. *Bűnügyi Szemle*, (2015), 1–2. 42–49.
7. Gellér Balázs: A „büntetés” fogalma az emberi jogok és alapvető szabadságjogok védelméről szóló Egyezmény 7. cikkének 1. bekezdésében. *Magyar Jog*, (1992), 2. 105–107.
8. Györfi Tamás – Jakab András: 2. § [Alkotmányos alapelvek; ellenállási jog]. In Jakab András (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja*. Budapest, Századvég, 2009. 184. 183. msz.
9. Hollán Miklós: *A büntetőjog-ellenes cselekményből eredő vagyoni elkobzása. Szankció a büntetőjog és a jogállamiság határán*. Doktori értekezés. Szeged, 2006. Elérhető: http://doktori.bibl.u-szeged.hu/5248/1/2006_hollan_miklos.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 08. 05.)
10. Hollán Miklós: A nullum crimen elve – a (4) bekezdés magyarázata. In Jakab András (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja I–II*. Második, javított, bővített kiadás. Budapest, Századvég, 2009.
11. Juhász Miklós: Kriminális versenyjog? – gondolatok az emberi jogok és a versenyjog kapcsolatáról. *Magyar Jog*, (2013), 9. 515–524.
12. Karsai Krisztina: Az ultima ratio elvről – másképpen. In *Sapientia sat. Ünnepi kötet Dr. Cséka Ervin professzor 90. születésnapjára*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2012. 253–260.
13. Király Tibor: A szabálysértések. *Állam- és Igazgatás*, (1955), 9. 549–555.
14. Kopácsi István: Alaptörvényben biztosított jogok használata a versenyjog tükrében. In Miskolczi Bodnár Péter (szerk.): *XI. Jogász Doktoranduszok Országos Szakmai Találkozója 2016*. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem, 2018. 42–50.
15. Kopácsi István: Versenyfelügyeleti eljárásban biztosított alapjogi garanciák az Alkotmánybíróság döntései tükrében. *Versenytükrök*, 11. (2015), 2. 13–21.
16. Nagy Ferenc: A nullum crimen sine lege, és a nulla poena sine lege alapelvről. *Magyar Jog*, (1995), 5. 257–270.

17. Nagy Marianna: Quo vadis domine? Elmélkedés a szabálysértések helyéről a 2012. évi szabálysértési törvény kapcsán. *Jogtudományi Közlöny*, (2012), 5. 217–226.
18. Paczolay Péter: Az Alkotmánybíróság alkotmányvédő szerepéről. *Alkotmánybírósági Szemle*, (2014), 1. 105–110.
19. Sonnevend Pál: Verjährung und völkerrechtliche Verbrechen in der Rechtsprechung des ungarischen Verfassungsgerichts. *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht*, (1997), 195–228.
20. Szilágyi Pál: Az Alkotmánybíróság határozata kartellügyben. *Jogesetek Magyarázata*, 6. (2015), 2. 17–21.
21. Szomora Zsolt: *Alkotmány és büntetőjog. A büntető jogalkalmazás alkotmányosságának egyes kérdései*. Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2015.
22. Timmerman, Mikhel: *Legality in Europe: on the principle, nullum crimen, nulla poena sine lege' in EU law and under the ECHR*. Antwerp, Intersentia, 2018.
23. Zakariás Kinga: A bírói döntések alkotmánybírósági felülvizsgálatának terjedelme a német és magyar gyakorlatban. *Alkotmánybírósági Szemle*, (2019), 2.

Jogi források

1. Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)
2. 1949. évi XX. törvény a Magyar Köztársaság Alkotmánya
3. 1989. évi XXXI. törvény az Alkotmány módosításáról
4. 1996. évi LVII. törvény a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról
5. 2001. évi CIV. törvény a jogi személlyel szemben alkalmazható büntetőjogi intézkedésekről
6. 2007. évi CLXVII. törvény a Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény módosításáról
7. 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről
8. 11/1992. (III. 5.) AB határozat
9. 16/2014. (V. 22.) AB határozat
10. 30/1992. (V. 26.) AB határozat
11. 30/2014. (IX. 30.) AB határozat
12. 3037/2014. (III. 13.) AB határozat
13. 3046/2017. (III. 20.) AB határozat
14. 309/B/2007. AB határozat
15. 359/B/2006. AB határozat
16. 4/2013. (II. 21.) AB határozat
17. 435/B/1999. AB határozat
18. 498/D/2000. AB határozat
19. 571/D/2010. AB határozat
20. 60/2009. (V. 28.) AB határozat

21. C-308/06. sz. International Association of Independent Tanker Owners (Intertanko) és mások v Secretary of State for Transport 2008. június 3-án hozott ítélet
22. Engel and others v. Netherlands, Judgement of 8 June 1976, Series A, no. 22
23. Az Európai Unió Alapjogi Chartája
24. Société Oxyg ne Plus c. France (dec.), 17 May 2016., no. 76959/11
25. T-99/04. sz. AC-Treuhand AG kontra Bizottság ügyben 2008. július 8- n hozott ítélet
26. Valico SLR v. Italy (dec.), 21 March 2006, no. 70074/01
27. Welch v. the United Kingdom, Judgement of 9 February 1995, Series A, no. 307

Dr. Hollán Miklós PhD, egyetemi docens a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Karán, illetve tudományos főmunkatárs a Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézetében. Kutatási területe az elkobzás, az emberkereskedelem, illetve a korrupciós bűncselekmények.